

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח): הלכה שבועית בנושאים אקטואליים פתיחה להלכות חלב של גוים

א. פתיחה להלכות חלב של גויים

חז"ל אסרו לשתות חלב שחלבו גוי.

יסוד האיסור הוא החשש שמא יערב הגוי חלב טמא בטהור והדבר לא יהיה ניכר. ואסרו חכמים אפילו גבינה שנעשתה מחלב זה, למרות שבאופן טבעי חלב מבהמה טמאה אינו מתגבן לגבינה, מפני שייתכן שלמרות שהגבינה עשויה מחלב בהמה כשרה עלולים להיות שאריות של חלב טמא בחלל הגבינה.

מאחר והגזירה היא שמא יערב גוי חלב טמא, אם אין לגוי בהמות טמאות והיהודי נמצא באזור החליבה, מותר. אלא שרמ"א הצריך שלכתחילה יראה יהודי לפני תחילת החליבה את הכלי בו חולבים שיהא נקי ללא שאריות מחליבות קודמות¹.

ב. חלב שיש עליו פקוח ממשלתי

נחלקו הפוסקים האם גזירת זו חלה רק כשיש חשש לחלב טמא, אבל אם אין בעיר בהמות טמאות כלל, מותר, או שהגזירה היא גזירה כללית וכל חלב שחלבו גוי הוא איסור (אלא אם כן החליבה הייתה בדרכי ההיתר שפורטו לעיל).

מהתשב"ץ והרדב"ז משמע שהגזירה היא רק באופן שיש חשש לתערובת חלב טמא. והעיד הפרי חדש שהמנהג בקהילת הספרדים באמסטרדם היה להקל בשאלה זו על פי דעת הרדב"ז. מאידך, מדברי המרדכי והשערי דורא, משמע שהגזירה היא כללית על כל חלב שחלבו גוי. החת"ס מחמיר וכותב שאפילו אם הלכה כרדב"ז, בני אשכנז קבלו על עצמם להחמיר. ומי שמקל בזה עובר על נדר מדאורייתא.

לשאלה זו השלכה גדולה למציאות בה יש פיקוח וטרינרי על המחלבות ואסור להכניס לתוכן חלב טמא כלל. האם במקרה זה מותר לשתות חלב שחלבו גוי?

האגרות משה, מתיר במקרה בו יש פיקוח שכזה ומוסיף שמלבד שיטת הרדב"ז, יש צד נוסף להקל, שבירור ודאי נחשב כראייה לכל דבר. למרות זאת הוא כותב שבעל נפש יחמיר, והוסיף שכך הוא עצמו נוהג.

לעומתו, בשו"ת תשובות והנהגות ובשו"ת מנחת יצחק פסקו להחמיר.

מקורות והערות

1. במשנה בעבודה זרה (פ"ב מ"ו) למדנו "אלו דברים של עכו"ם אסורין ואין איסורן איסור הנאה חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו".

ובגמרא (לה ב) מתבאר טעם הגזירה, "חלב למאי ניחוש לה אי משום איחלופי טהור חיור טמא ירוק ואי משום איערובי ניקום דאמר מר חלב טהור עומד חלב טמא אינו עומד אי דקא בעי לגבינה ה"נ הכא במאי עסקין דקא בעי ליה לכמכא ונשקול מיניה קלי וניקום כיון דבטהור נמי איכא נסיובי דלא קיימי ליכא למיקם עלה דמילתא ואב"א אפי' תימא דקבעי לה לגבינה איכא דקאי ביני אטפי".

מאיך לדעת ריב"ל האיסור בחלב שחלבו גוי הוא מטעם גילוי ולא מטעם חשש דבר טמא.

וכמבואר בהגהות מיימוניות (הל' מאכלות אסורות פ"ג הי"ג אות י) שהביא (כפי שהביא גם הרי"ף לפניו מהירושלמי) "כרבי ירמיה דאמר בירושלמי דהיינו טעמא דאיסור חלב שחלבו עכו"ם ודלא כריב"ל דאמר טעמא משום גילוי וכן דעת רש"י וכן בכל הספרים בתלמוד שלנו בפרק אין מעמידין, אבל ר"ח תפס שיטתו כריב"ל ופי' ביני אטפי עומד שם הארס בין הנקבים".

ונפסק להלכה בשו"ע (סי' קטו סע' א) "חלב שחלבו עובד כוכבים ואין ישראל רואהו, אסור, שמא עירב בו חלב טמא. היה חולב בביתו וישראל יושב מבחוץ, אם ידוע שאין לו דבר טמא בעדרו, מותר, אפילו אין הישראל יכול לראותו בשעה שהוא חולב. היה לו דבר טמא בעדרו, והישראל יושב מבחוץ והעובד כוכבים חולב לצורך ישראל, אפילו אינו יכול לראותו כשהוא יושב, אם יכול לראותו כשהוא עומד, מותר, שירא שמא יעמוד ויראהו, והוא שידוע שחלב טמא אסור לישראל".

ורמ"א הוסיף תנאי בשם האיסור והיתר הארוך "ולכתחלה צריך להיות הישראל בתחלת החליבה ויראה בכלי שלא יהיה בכלי שחולבין בו דבר טמא".

ובחומרת הדבר כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תמא) בשם האדמו"ר הרי"ץ מחב"ד "ויש להקפיד מאד על אסור חלב עכו"ם, והאדמו"ר רבי יוסף יצחק מלובביץ זצ"ל קבלה בידו שהשונה חלב עכו"ם פוגם אצלו באמונה, ואבות אבותינו הקפידו מאד מטעם כמוס".

2. נחלקו הפוסקים האם גזירת חלב שחלבו גוי היא רק באופן שאכן יש חשש שמא עירב הגוי חלב טמא, אך במקום בו אין שום ספק וודאי לא עירב הגוי חלב טמא, לא גזרו. או שהגזירה היא כללית ובכל מקרה חלב שחלבו גוי ללא נוכחות יהודי, נאסר.

בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' קמג) כתב "חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו אינו מתקנת חכמים וגדריהם כמו שכתבת אלא ספקא דאורייתא משום תערוב' חלב טמא וכבר העידו לי כי אחר שחולבין הגמל ונשאר בעטין לחלוחי' ממנו חולבין בו בהמה טהורה ומתערב חלב טמא האסור מן התור' עם חלב טהור וגם יש לחוש שמא ערבו בידיהם הרבה וספקא דאורייתא הוא".

ובשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' עה) כתב "עוד שאלת חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו ואין שם דבר טמא שיועד זה בבירור כגון שאין במקום לא גמל ולא חמור נקבה או כגון שהיה העדר בתוך הדיר ובדק ולא היה שם דבר טמא ויצא והביא לו הנכרי חלב מאותו הדיר אבל לא היה יכול לראותו חולב כלל השאלה אם גזרת החלב שחלבו עכו"ם הויה כגזרת גבינת הנכרים דפסקו שאפילו במקום שמעמידין אותו בשרף אפ"ה אסור משום כיון שגזרו גזרו וכן בחלב או דילמא לא.

תשובה הדבר ברור כי הגבינה נאסרה במנין מהנך טעמי דאמרינן בגמרא אבל לא כן בחלב שחלבו נכרי שאסרו אותו משום חשש דבר טמא. תדע שאם היה יושב בצד העדר במקום שאם היה עומד היה יכול לראותו אעפ"י שיש בעדרו דבר טמא מותר ואם גזרה כללית היתה לא הוי מתירין כה"ג וכן נראה מדברי כל הפוסקים. אבל נמצא כתוב במרדכי עלה דהא דפרכין בגמרא אי דליכא דבר טמא וכו' יש מוכחין מכאן שאם ברור לנו דאין בהמה טמאה בעדרו דמותר ליקח חלב מן העכו"ם א"עפ שאין ישראל רואהו וטעות הוא בידם דא"כ הול"ל אי דליכא דבר טמא בעדרו למה לי ישראל עומד בצד עדרו פשיטא דבעומד בצד עדרו סגי. ולדידי מיהא לא איריא כלל דלא מצי לאקשו"י הכי דבעינן עומד בצד עדרו משום גילוי אבל משום חשש דבר טמא לא חיישינן כיון שאין בעדרו דבר טמא. וכן הבנתי מתוך דברי התוספות. הילכך השתא דלא חיישינן לגלויי מותר הוא. וכן משמע מדברי הר"ר פרץ ז"ל שהוא המחמיר מכולם וז"ל ואפי' אין דבר טמא בעדרו יש להחמיר להיות ישראל שם בתחלת החליבה פן יערב או ישים העכו"ם חלב טמא בכלי קודם שיבוא הישראל עד כאן. הא אי ליכא למיחש להכי מותר דאחזקי איסורא לא מחזקינן ומ"מ מדברי כולם למדנו שלא היתה גזרה כללית. עוד נ"ל לפרש דמאי דפריך בגמ' פשיטא אמאי אצטריך למתני הך ברייתא כולה ובכלל קושיא זו הוי ג"כ מאי ששנה יושב בצד העדר. כללא דמלתא דאם אין לחוש כלל לדבר טמא אפי' שאינו בצד העדר מותר. והנלע"ד כתבתי".

וכ"ד הפר"ח (סי' קטו ס"ק ו) שכתב על הרדב"ז שיפה כיון בדין והוסיף "הכלל העולה, דבעיר שלא נמצא שם חלב טמא או שהוא יותר ביוקר מחלב טהור מותר לקנות מעכו"ם חלב שחלבו ללא ראיית ישראל כלל. וכן מצאתי המנהג פשוט פה אמשירדאם וכן נהגתי אני גם כן, זולת קצת יחידים הנזהרים בזה".

מאיך בשערי דורא (סי' פב) כתב "חלב שחלבו נוכרי ואין ישראל רואהו אפילו אין בהמה טמאה בדיר אסור, דלא ליפוק חורבא מיניה, ופורץ גדר ישכנו נחש כך פירש רש"י... ולא קי"ל כבני רומי שהשיבו לרב שר שלום גאון דהיכא דידוע דליכא שום דבר טמא בעדרו שמותר החלב של נכרי לא שייך לאסור... ומשום תערובת ליכא למיחש דהא ליכא שם דבר טמא... דלא קי"ל הכי".
כלומר לשיטתו אין היתר כשאין דבר טמא בעדרו, לפי שהגזירה הייתה באופן כללי על כל חלב שחלבו גוי.

החת"ס האריך בראיות שגזירת חלב שחלבו גוי נגזרה בכל מקרה. והוסיף שאפילו אם יהיה כדברי הרדב"ז והפר"ח, אנו קבלנו עלינו להחמיר והוי כנדר. וז"ל "אך הפר"ח מייתי תשובת רדב"ז דפשיטא ליה דחלב לא נמנו עליו לאוסרה ומשו"ה היכא דליכא דבר טמא מצוי מותרת וכתב פר"ח שעל זה סמך בהיותו באמשטרדם אכל עמהם חלב שחלבו נכרי ר"ל כי במדינתו מקום שיצא משם שמה שכיחי חלב גמלים משא"כ במדינתנו הנה מ"ש באמשטרדם רצונו שנתאכסן אצל ספרדים פורטוגזים שם והם נוהגים היתר עפ"י רדב"ז הנ"ל הנה בגוף הדין כבר כתבתי לעיל דעתי מש"ס ופוסקים, אך לו יהיה שיהיה דעת כהרדב"ז ועכ"פ איכא דעת רש"י בגמ' ותשו' רש"י ועוד פוסקים דס"ל לאסור ורמ"א וכ"מ כתבו כוותיה ואנו נוהגים כן, א"כ אפילו הלכה כאינך פוסקים מ"מ כיון דיש דעה להחמיר כבר קבלנו אבותינו עליהם כאותה דיעה ואסור עלינו בני אשכנז מדינא ואין לו התרה. ועמג"א סי' קנא ססק"ז וקרוב בעיני נדר דאורייתא אף על פי שמכל מקום קיל ככל איסור דרבנן היינו כך קבלו הנדר שיהיה אסור עלינו כקולא איסור דרבנן אבל לעבור על זה עובר על נדר דאורייתא והיינו אם הלכה כרדב"ז להקל ורק אבותינו קבלו עליהם כדעת המחמיר ה"ל נדר דאורייתא אך אם עיקור הדין דלא כרדב"ז אם כן לא קבלנו עלינו כלום אלא שהאיסור הוא כך מעיקרא איננו נדר אלא העובר הוא עבריין באיסור דרבנן נמצא חומרא קולו וק"ל".

ועיין עוד בדרכי תשובה (יו"ד סי' קטו ס"ק ו) שהאריך במחלוקת זו.

[ויש להוסיף מעשה שהביא בערוך השלחן (סי' קטו ס"ע ו) ממנו רואים שגזירת חז"ל קמה וגם ניצבה אפילו כשנראה לנו שהטעמים שנתנו לה אינם קיימים וז"ל, "וליתר שאת אברר לך איך שכל דברי רבותינו הקדושים הם כגחלי אש מה שהתוודה לפני בלב נשבר בהיותי יושב על כסא הוראה בעיר פלונית שאחד מהבע"ב החשובים דשם היה נוהג היתר בדבר בהיותו חוץ לביתו בעיר הגדולה במדינה וישב תדיר בשם לעסקיו והוא ועוד אורחים בשתותם חמים בבוקר בבוקר היו קונים חלב שמן שקורין סמאנ"ט אצל חנוני אינו יהודי שכנגד אכסניא שלהם ופעם אחת התחילו לחקור ביניהם מאין לוקח החנוני הקטן זה כל כך חלב שמן והלך הוא להחנוני ושאלו וא"ל החנוני אני קונה באיטליז של בשר הרבה מוח של הבהמות וממחה אותם עם הרבה חלב ומבשלם ביחד וזה הוא השמנונית אז נפלו כולם על פניהם על חטאם הגדול שאכלו טרפות ובשר בחלב והבעה"ב התודה לפני וצעק בקול כמה גדולים דברי חכמים ובאמת כך מקובלני שכל גזירת חכמים לבד טעמם הנגלה יש עוד הרבה טעמים כמוסים שלא גילו אותם והשומע ישא ברכה מאת ד' וישולם גמולו בזה ובבא (וביחוד שמעתי שבאמעריקא יש רבים מהאומות ששותים חלב חזיר מפני שמצויים שם הרבה)].

ולכאורה יש בזה נפקא מינא גדולה בימינו למקומות בהם הפיקוח הממשלתי אוסר תערובת דבר טמא בחלב, ויש על זה השגחה וטרינרית, שאם נאמר כרדב"ז תהיה לנו קולא גדולה בדיני חלב שחלבו גוי.

ואכן באגרות משה (יו"ד ח"א סי' מז) פסק הגר"מ פיינשטיין זצ"ל להקל בזה (אולם יש אומרים בשמו שלא הקל אלא בחולים או קטנים ולא לכל אדם), והוסיף עוד טעם גם בלי שיטת הרדב"ז והפרי חדש, והוא שידיעה מוחלטת וברורה נחשבת לכל דבר כראייה ממש, וכל שאנו יודעים בודאות גמורה שאין שם חלב טמא, הרי זה כאילו היה שם יהודי וראה את החליבה, אך כתב שבעל נפש יחמיר והוסיף שכך הוא נוהג בעצמו. "ובדבר החלב של הקאמפאניעס במדינתנו אשר יש פקוח הממשלה ואם יערבו חלב בהמה טמאה יענשו וגם יסגירו את העסק שלהם שלכן ודאי מירתתי מלערב יש טעם גדול להתיר אף בלא שיטת הפר"ח משום דהעיקר דידיעה ברורה הוא כראיה ממש כהא דשבועות דף ל"ד גם לעדות דממון. וגדולה מזה איתא בתוס' יבמות דף מ"ה בשם יש מפרשים גם לדין ראיית ב"ד לטבילת גר עיין שם. וזהו גדר אגן סהדי שמצינו בהרבה מקומות. ואף לעדי קיומא דקידושין שאף שלא ראו אלא היחוד הוא כראו הביאה ממש ונעשית א"א גמורה אף לחייב מיתה להבא עליה אחר אח"כ ושלא לתפוס בה קידושין אחרים. ויותר מזה חזינן דאף אגן סהדי פחותה מזו כהא דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות שהוא כראיה ממש ונחשב כהוו עדים לקיומא אף לקולא לענין שלא להצריכה גט מהשני בקטנה שלא מיאנה והגדילה וניסת לשני בכתובות דף ע"ג ושמואל לא פליג אלא משום שאין אדם יודע שאין קידושי קטנה כלום וע"ד קידושין הראשונים בועל עיין שם, אף שאין בועל ביאת זנות הוא רק לרוב בנ"א ומ"מ נחשבה ידיעה זו כראיה ואף שצריכין אנו לעוד דבר דהוא רק ידיעה דהא לא ראינו רק יחוד ולרב הוא עוד תלתא שהם רק ידיעות שאף שסובר אדם יודע שאין קידושי קטנה כלום ודאי איכא מעוט שאין יודעין גם לדידיה כיון דאיכא מ"ד שסובר דאין אדם יודע עיין בתוס' גיטין דף מ"ה משום שאין לומר שתהיה פלוגתתם רחוקה אך מ"מ מצד הרוב היודעין שאין קידושי קטנה כלום והרוב שאין בועלין ביאת זנות והרוב שביחוד יש גם ביאה אף שאיכא ג' מעוטים כנגדם שאף אם נימא כמעוט אחד לא היו קידושין מ"מ נחשב לרב כעדים לקיומא ממש שבעיל לשם קידושין אף לקולא שלא יתפסו קידושי השני וגם שמואל מודה בעצם הדין כדלעיל אלמא דיש לידיעה דין ראייה ממש...

ולכן בחלב שאסרו רק בחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו יש להתיר גם בישראל יודעין ידיעה ברורה דהוי כראיה. וזה שאם יערבו יענשו ויצטרכו לסגור העסק שלהם שהוא הרוחה של כמה אלפים והממשלה משגחת אליהם הוא ודאי ידיעה ברורה שהיא כראיה שלא היה בכלל איסורם. וזה הוא גם לכו"ע דאין טעם לחלוק בזה ולכן הרוצה לסמוך ולהקל יש לו טעם גדול ורשאי וכמו שמקילין בזה הרוב בנ"א שומרי תורה וגם הרבה רבנים וח"ו לומר שעושין שלא כדין. אבל מ"מ לבעלי נפש מן הראוי להחמיר ואין בזה משום יוהרא וכך אני נוהג להחמיר לעצמי אבל מי שרוצה להקל הוא עושה כדינא ואין להחשיבו כמזלזל באיסורין.

ובאם אחד נהג להחמיר אם נאסר מדין מנהג ג' פעמים תליא אם היתה כוונתו להחמיר אף אם הדין הוא להתיר וכ"ש בידע בעצמו שיש להתיר ומ"מ נהג איסור יש עליו איסור נדר דנהג ג"פ אבל אם החמיר משום שהיה סבור שאסור מדינא או אף רק שאסור מספק וחשב על המקילין שאולי טועין בדין או שאולי הם מזלזלין באיסורין אין עליו דין נדר מצד מנהגו וא"צ היתר".

מאיך יש שאסרו את הדבר.

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תמא) "יש סומכין על רבינו החזו"א זצ"ל שכתב (יו"ד סימן מא ס"ק ב) דבמקום שיש פיקוח ממשלה לא לערב בחלב מין אחר יש להתיר חלב עכו"ם דהוה כשפחות דמרתות, אבל שמעתי מהגאון רבי ישראל וועלץ זצ"ל ששאל פי רבינו החזו"א זצ"ל, והשיב שאין דבריו למעשה כלל אלא לילדים קטנים או יולדת תוך שלשים.

וידועים דברי הגר"א זצ"ל בענין מים אחרונים שחז"ל לא גילו אלא הטעם הפשוט, אבל יש לתקנותיהם טעמים נוספים, וגם כאן בחלב עכו"ם מקובל שאין הטעם משום חשש חלב טמא לבד, אלא כנראה גם כדי להבדיל אותנו מעכו"ם, ועל יינם גזרו אף בנגיעה ובחלב גזרו שצריך שמירה, וכן הביא הגה"ק רבי חיים מצאנז זצ"ל בשם חמיו ה"ברוך טעם" זצ"ל שקבלה בידו איש מפי איש שזהו תקנה קדומה ולא רק מהטעם שפירשו שהוא משום חשש חלב טמא. וכן כתב בערוך השלחן סי' קטו סע' ו' שכך מקובל מגדולי הדורות ועי"ש מעשה נורא מענין זה.

ויש להקפיד מאד על אסור חלב עכו"ם, והאדמו"ר רבי יוסף יצחק מלובביץ זצ"ל קבלה בידו שהשותה חלב עכו"ם פוגם אצלו באמונה, ואבות אבותינו הקפידו מאד מטעם כמסו, ודי בזה להעיר לאלו שהתירו כאן, ומוסרים הכשר למצרכים עם חלב עכו"ם מפני שיש פיקוח ממשלתי, אבל בלאו הכי היתר זה אין בו ממש היום, שאפילו ימצאו שם חלב מעורב יקנסו אותו קנס ממון מועט כנגד הריוח התמידי שיש להם מזה וע"כ לא מירתת, ולא נקרא בזה שמירה.

והשותים גם היום חלב עכו"ם וסומכין על פיקוח ממשלתי חסר בהם יראת שמים, ועליהם וכיוצא בהם אני קורא 'מי ששותה חלב עכו"ם וסומך על המכשיר אינו ראייה שאין בו יראת שמים, אבל מי שאין לו יראת שמים הוא שמחפש לזה היתר".

וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' כא) "במה שהאריך להעמיד הדת על תלה, לברר האיסור של חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו גם בזה"ז, ימחול לעיין בספרי הנ"ל (סי' קלח) שכתבתי לבאר האיסור גם בבהמות ישראל שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו, וכעת מצאתי שכן ס"ל להלכה, גם בת' מהרשד"ם (סו"י נא), וכדאי להעתיק קצת מדבריו שכתב (שם בסי' נב), וז"ל, וזאת ועוד אחרת כי מי הוא אשר עינים לו ואינו רואה כי בעונות ענין זה מגבינה רפוי בזמן הזה, ובחלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו מזלזלים בקצת מבני עמנו, ועתה המהפך בזכות אותו הרשע נותן יד לפושעים כי אחר שיצא הקול בעיר מעדים ג' העידו עליו שרוב החלב שלו הי' מחלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו,

ושהי' קונה גבינה מגוים ומערבה בתוך הגבינה העשוי' על ידי הישראל, ויראה שמתירים גבינתן, מי הוא שלא ילך ויקנה בפירוש גבינת גוים, ואפילו שלא הי' הדין לאסור ראוי לאסור, וכהא דאמרינן בגמרא (פ' כל הבשר) רב בקעה מצא וגדר בה גדר, ופי' רש"י ז"ל שראה שהיו מזלזלים בבב"ח והחמיר עליהם ואסר כחל, ואף על גב דהתם הוי משום זלזול דבר של איסור דאוי, והכא הוא איסור דרבנן, כבר מצינו שעשו חיזוק חכמז"ל לדבריהם משל תורה, ואמרינן (ריש פרק משילין) שבת דחמיר ולא אתי לזלזולי בי' אבל יום טוב דקיל ואתי לזלזולי בי' כלל וכלל לא הרי שדבר הקל והכותל הרעוע צריך להעמיד ולחזק וכו' עיין שם, ושם מיירי בהדיא אף בידוע שאין טמא בעדרו כמבואר באמצע התשובה שם, הרי עד כמה יש ליראי ד' ולחושבי שמו אשר עסקם לפקח על עדת ישראל, להרים מכשול מקרב הקהל (עי' לשונו שם בהתחלת התשובה), לגדור גדר ולאסור אף דבר שלא הי' מן הדין, כדי שלא ימשכו אחרי אותם שמזלזלים באיסור של חלב שחלבו עכו"ם, וע"כ בודאי מחויבים לעשות הכל להציל רבים ממכשול, ובעזה"י שפה עלה בידנו קצת תיקון בזה".